

УДК 159.9:47.5

В. А. Буланов

здобувач кафедри практичної психології
Класичний приватний університет м. Запоріжжя

СОЦІАЛЬНИЙ СТАТУС ОСОБИСТОСТІ ЯК ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ ЇЇ САЛЮТОГЕНЕТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ

Стаття присвячена теоретико-емпіричним аспектам такого малодосліджуваного в сучасній вітчизняній науці феномену, як салютогенетична спрямованість особистості. Повернення інтересу до теорії салютогенезу пов'язано в сучасній науці з переосмисленням раніше накопиченого досвіду і концепцій у зв'язку з розумінням якості життя і всіх її законів. В статті розглядається емпіричне дослідження взаємозв'язку салютогенетичної спрямованості особистості та її соціального статусу.

Ключові слова: салютогенез, салютогенетична спрямованість, якість життя, соціальний статус особистості

Соціальна ситуація людини в кожен момент часу містить в різних пропорціях і чинники, що сприяють її розвитку, і чинники, що спотворюють та гальмують цей розвиток. У сучасній психології виявився вичерпаним ресурс адаптаційних схем і стратегій поведінки особистості, тому особливості її салютогенетичної спрямованості як концепції розвитку людини, ґрунтуються на ідеї саморозвитку і самоорганізації, що припускає максимально ефективно використання людиною всієї сукупності своїх сил, здібностей, навичок та інших ресурсів в своїй індивідуально неповторній ситуації з метою досягнення зовнішньої і внутрішньої синергії. Концепція салютогенезу виникла у зарубіжній психології як спроба відповіді на питання, яким чином, всупереч складним умовам існування, особистість в змозі зберігати та підтримувати високий рівень активності, працездатності та долати проблемні ситуації адекватним способом. Фактично, салютогенетична концепція спрямована на виокремлення та емпіричне дослідження тих чинників, які допомагають суб'єкту не тільки зберігати психологічне здоров'я, але й залишатися гармонійною особистістю (іноді не дивлячись на травматичний досвід). Концепція салютогенезу (від лат. *salus* — благополуччя, добре самопочуття, щастя) представлена в дослідженнях А. Антоновського, S. Gable, M. Eriksson, M. Carey, B. Lindstrom, A. Frenz, J. Haidt та ін., дозволила зосередити дослідницьку увагу на випадках успішного подолання суб'єктами стресогенних ситуацій, навіть тоді, коли ці випадки вступають у протиріччя з загальною тенденцією, та на пошуку чинників, що сприяють стійкості до дії стресів.

Повернення інтересу до теорії салютогенезу пов'язане в сучасній науці перш за все з переосмисленням раніше накопиченого досвіду і концепцій у зв'язку з розумінням якості життя і всіх його законів. Теоретико-

емпіричні здобутки, накопичені в психології при вивченні психологічних проблем особистості (Б. Г. Ананьєв, Л. І. Анциферова, О. Б. Орлов, С. Л. Рубінштейн та ін.) та напрацювання сучасних українських науковців (Ю. О. Власенко, Л. І. Кобилянська, О. В. Фрідман та ін.) дозволяють якнайповніше осягнути психологічні складові салютогенетичної спрямованості особистості.

Але, як показав аналіз наукових першоджерел, безпосередніх досліджень салютогенетичної спрямованості особистості у вітчизняній психології не виявлено. Частіше це — опосередковане дослідження проблеми через вивчення різних аспектів самовідношення особистості, її самоактуалізації та розкриття власного потенціалу. Тому, актуальним представляється організація і проведення спеціального наукового дослідження, спрямованого на вивчення психологічних особливостей салютогенетичної спрямованості особистості.

Ми розглядаємо **салютогенетичну спрямованість особистості** як складне системне утворення, ієрархізовану здібність особистості зберігати та підтримувати високий рівень активності, працездатності та адекватного додання проблемної ситуації всупереч складним умовам існування. Складний системний характер салютогенезу, на наш погляд, полягає в тому, що в його складі проявляються психологічні, соціальні, фізичні чинники, кожен з яких спрямований на виявлення здоров'язберігаючих резервів, які допомагають особистості залишатися гармонійною, навіть не дивлячись на травматичний досвід.

Основними психологічними предикторами салютогенетичної спрямованості особистості виступають індекс якості життя, соціальна креативність, онтогенетична рефлексія, самовідношення особистості, специфіка ґендерної спрямованості, її смисложиттєві орієнтації та рівень самоактуалізації, які, заломлюючись через індивідуальну соціальну ситуацію суб'єкта характеризують ступінь вираженості його салютогенетичної спрямованості. В поняття індивідуальна соціальна ситуація ми включили досвід суб'єкта, його соціально-демографічний стан тощо.

Для встановлення статистичної достовірності відмінностей середніх значень психологічних показників в групах досліджуваних, які були виділені за соціально-демографічними параметрами, нами був використаний однофакторний дисперсійний аналіз.

Проведений дисперсійний аналіз підтвердив припущення про відмінність середніх значень Багатомірного опитувальника дослідження самоствавлення (ОДС) в даних групах, отже соціальний статус досліджуваних періоду ранньої зрілості впливає на особливості салютогенетичної спрямованості, що є принципово важливим моментом у розумінні природи салютогенетичної спрямованості суб'єкта як показника якості його життя та самореалізованості, особливо у даний період, коли суттєвий вплив на поведінку та психіку суб'єкта створюють не тільки психофізіологічні процеси та можливі властивості, що формуються на цій основі, але й виражені потреби у психологічному благополуччі, своєчасність та вектор реалізації якого залежить від активності особистості та її загального позитивного

ставлення до себе самої. Даний особистісний потенціал доцільно представляти як інтегральне утворення, яке поєднує в єдиний комплекс соціально-психологічні та психічні властивості та якості, що актуалізуються особистістю для створення та реалізації нових програм поведінки у змінених умовах життєдіяльності.

Розглянемо інтерпретацію результатів проведення множинних порівнянь за методикою ОДС (табл. 1) та наведені числові значення критеріїв Фішера, Левена і Уелча, які відображають ступінь впливу соціального статусу досліджуваних періоду ранньої зрілості на особливості їхнього самовідношення як складової частини салютогенетичної спрямованості особистості.

Таблиця 1

**Множинні порівняння середніх значень показників самовідношення
в досліджуваних групах**

Показник		Соціальний статус			
		Студенти	Середня спеціальна освіта, працюють	Вища освіта, працюють	Викладачі
В	М	6,000	6,286	6,692 ^{a,b}	5,367 ^b
	m	0,186	0,312	0,197	0,170
Св	М	4,923 ^{a,b}	5,786	6,308 ^{a,d}	7,367 ^{b,c,d}
	m	0,160	0,327	0,164	0,170
Ск	М	6,154 ^{a,b}	7,143	7,115 ^a	7,167 ^b
	m	0,222	0,299	0,244	0,207
ВСс	М	5,462 ^{a,b}	6,286 ^e	6,615 ^{a,c}	7,100 ^{b,d,e}
	m	0,264	0,198	0,194	0,162
Сц	М	4,923 ^{a,b,c}	6,071 ^{a,f,g}	7,346 ^{b,d,f,h}	8,433 ^{c,e,g,h}
	m	0,150	0,352	0,145	0,141
Сп	М	5,192 ^{a,b,c}	7,214 ^{a,d}	6,885 ^{b,e,g}	8,133 ^{c,f,g}
	m	0,182	0,319	0,214	0,237
Спр	М	6,269 ^{a,b}	7,071 ^{c,e}	7,577 ^{a,d,f}	5,300 ^{b,e,f}
	m	0,211	0,388	0,174	0,178
ВК	М	6,962 ^{a,b,c}	5,143 ^{a,d}	4,846 ^{b,e,f}	5,433 ^{c,f}
	m	0,158	0,190	0,138	0,124
Со	М	6,538 ^{a,b}	6,000 ^e	4,385 ^{a,c}	4,367 ^{b,d,e}
	m	0,252	0,488	0,249	0,156

Примітки: Однаковими індексами відмічено середні значення показників, відмінності за Т-критерієм між якими при парних порівняннях з урахуванням відповідних поправок значущі на рівні $p < 0,05$.

В — відкритість;

Св — самовпевненість;

Ск — самокерівництво;

ВСс — відображене самоставлення;

Сц — самоцінність;

Сп — самоприйняття;

Спр — самоприхильність;

ВК — внутрішня конфліктність;

Со — самообвинувачення.

Аналіз даних за допомогою множинних порівнянь за шкалою такого показника самовідношення як «відвертість-закритість» ($F=7,380$, $p<0,001$; $W=0,594$, $p=0,667$) показав, що максимальне середнє значення показника «відвертість-закритість» є характерним для працюючих молодих людей з вищою освітою. В порівнянні зі студентами та молодими викладачами вищих навчальних закладів ці досліджувані володіють меншим ступенем рефлексії, уявлень і переживань, пов'язаних з Я-концепцією, тим самим, на наш погляд, проявляють захисне ставлення до себе.

Найбільше середнє значення «самовпевненості» ($F=31,069$, $p<0,001$; $W=5,474$, $p<0,001$; $V=33,918$, $p<0,001$) властиве молодим викладачам вищих навчальних закладів. За даним параметром вони значно перевершують студентів та молодих фахівців з вищою освітою, що відображає їх більш виражене ставлення до себе як до упевненої, самостійної, вольової і надійної людини, яку є за що поважати. Крім того, постійне перебування серед студентської молоді, яка за віком не дуже сильно від них відрізняється, значне інтелектуальне навантаження, яке передбачається постійною науковою та науково-методичною роботою, на наш погляд, виступають емпіричним гарантом досить високих значень за показником самовпевненості.

Працюючі молоді люди з вищою освітою також характеризуються високими показниками самовпевненості. Ми вважаємо, даний факт можна пояснити тим, що вища освіта виступає чинником, який підвищує значущість суб'єкта не тільки серед найближчого оточення, але й впливає на формування відповідного психологічного самопочуття та внутрішнього суб'єктивного благополуччя досліджуваного, що й спостерігається на нашій вибірці. Ця теза є важливою для розуміння внутрішнього психологічного механізму становлення салютогенетичної спрямованості особистості.

Таким чином, високий рівень соціального статусу дозволяє досліджуваним періоду ранньої зрілості відчувати виражений ступінь самовпевненості, виступати гарантом психологічного здоров'я особистості та відчуття психологічної захищеності при будь-яких зовнішніх негараздах, відчувати внутрішній спокій та благополуччя навіть у скрутних ситуаціях.

У досліджуваних студентів виявлено більш низьке середнє значення за шкалою «самокерівництво» ($F=3,724$, $p=0,006$; $W=4,383$, $p=0,002$; $V=3,507$, $p=0,010$) в порівнянні з досліджуваними, які мають вищий соціальний статус. Це може відображати їх внутрішні сумніви стосовно основних джерел їхньої активності та успішності у майбутній професійній сфері. Крім того, студенти, які постійно перебувають під зовнішнім контролем, порівняно з іншими групами досліджуваних, в меншій мірі здатні контролювати та організовувати себе й своє життя.

Крім того, до подібних тенденцій можуть привести проблеми з працевлаштуванням та пов'язаний з цим пошук своєї професійної ідентичності. Найменш до такого ризику схильні досліджувані, які вже працюють (особливо з вищою освітою) та молоді викладачі вищих навчальних закладів, оскільки навички самокерівництва та самоорганізації вже з самого початку закладені у їхній професійній діяльності. Особливо, на наш погляд, ця

тенденція стосується досліджуваних, які працюють викладачами у вищих навчальних закладах.

Щодо «відображеного самоствавлення» ($F=11,916$; $p<0,001$; $W=5,770$, $p<0,001$; $V=10,534$, $p<0,001$) студенти, з одного боку, відрізняються меншими середніми значеннями даного показника від досліджуваних з вищою освітою і молодих викладачів вищих навчальних закладів, з іншого. Тобто вони меншою мірою схильні вважати, що особливості їх особистості, характер і діяльність (навчання) здатні викликати у оточуючих пошану, симпатію, розуміння та схвалення. Отримані емпіричні дані суттєво розширюють традиційні погляди стосовно особливостей самореалізації сучасної молоді та підтверджують факт, що для сучасної людини у віці ранньої зрілості важливим компонентом самовідношення виступають позитивні оцінні характеристики оточуючих.

Також достовірність відмінностей виявлена між групою викладачів вищих навчальних закладів та працюючими молодими людьми з середньою спеціальною освітою. Тобто, більш високий соціальний статус здатний викликати позитивне ставлення оточуючих, що, відповідно, відображається на тому, як досліджувані ставляться до самих себе.

Велика кількість значущих парних відмінностей спостерігалася за показником «самоцінність» методики ОДС ($F=70,825$ $p<0,001$; $W=4,519$, $p=0,002$; $V=83,257$, $p<0,001$). Загальна тенденція простежувалася в тому, що з підвищенням соціального статусу у досліджуваних періоду ранньої зрілості зростало відчуття цінності власної особистості і, одночасно, передбачувана цінність свого Я для інших.

Аналогічно простежувався вплив соціального статусу і відносно шкали «самоприйняття» ($F=27,420$, $p<0,001$; $W=3,624$, $p=0,007$; $V=28,275$, $p<0,001$). У досліджуваних з більш високим статусом відчуття симпатії до себе, згода зі своїми внутрішніми спонуками, схвалення своїх планів і бажань були виражені більше. В даному випадку можна простежити формування трьох груп за соціальним статусом, усередині яких наголошуються схожі значення самоприйняття, але разом з тим, ці групи значущо відрізняються одна від одної — студенти, працюючі молоді люди, викладачі вищих навчальних закладів.

Шкала «самоприхильність» методики ОДС ($F=18,265$, $p<0,001$; $W=6,446$, $p<0,001$; $V=22,633$, $p<0,001$) відображає ригідність Я-концепції, консервативну самодостатність, заперечення можливості і бажаності розвитку власного Я (навіть у кращу сторону). Середні значення даного параметру у працюючих молодих людей вище, ніж у студентів та молодих викладачів вищих навчальних закладів, крім того, у студентів вище, ніж у викладачів вищих навчальних закладів. Відповідно, у працюючих молодих людей з вищою та середньою спеціальною освітою не виключений великий ступінь прихильності неадекватному образу Я, що може розглядатися як один із захисних механізмів самосвідомості. У свою чергу, для студентів та молодих викладачів вищих навчальних закладів характерним є сильне бажання змін, прагнення до відповідності з ідеальними уявленнями про себе, що пов'язане з особливою спільною соціальною си-

туацією та може розглядатися як додатковий ресурс особистісного благополуччя.

Найбільші середні значення «внутрішньої конфліктності» ($F=29,462$, $p<0,001$; $W=4,413$, $p=0,002$; $V=28,799$, $p<0,001$) та «схильності до самозвинувачень» ($F=18,855$, $p<0,001$; $W=3,149$, $p=0,015$; $V=24,113$, $p<0,001$) характерні для студентів. За цим параметром вони значно перевершують молодих людей, які працюють. Тобто, відсутність професійної зайнятості або тривоги, пов'язані з неможливістю працевлаштування за фахом, можуть провокувати та загострювати внутрішні конфлікти, сумніви, незгоду з собою, негативні емоції в адресу власного Я, якщо досліджуваний не знайде відповідної «точки опору» постійно зростаючій внутрішній незадоволеності та конфліктності, можливі прояви інтрапунітивних реакцій різного рівня інтенсивності. Такою «точкою опору» стресогенним чинникам може виступати загальна салютогенетична спрямованість, яка й забезпечує адаптаційні можливості та переживання скрутних становищ.

Проміжний стан між цими двома групами займають молоді викладачі вищих навчальних закладів, які підтримують певний баланс між запереченням проблем та інтрапунітивністю.

Таким чином, складний системний характер салютогенезу полягає в тому, що в його складі проявляються психологічні, соціальні, фізичні чинники, кожен з яких спрямований на виявлення здоров'язберігаючих резервів, які допомагають особистості залишатися гармонійною, навіть не дивлячись на травматичний досвід.

За даними проведеного емпіричного дослідження показано, що соціальний статус досліджуваних періоду ранньої зрілості впливає на особливості салютогенетичної спрямованості, що є принципово важливим моментом у розумінні природи салютогенетичної спрямованості суб'єкта як показника якості його життя та самореалізованості, особливо у даний період, коли суттєвий вплив на поведінку та психіку суб'єкта створюють не тільки психофізіологічні процеси та можливі властивості, що формуються на цій основі, але й виражені потреби у психологічному благополуччі, своєчасність та вектор реалізації якого залежить від активності особистості та її загального позитивного ставлення до себе самої.

Список літератури

1. Antonovsky A. Health, Stress and Coping. — San Francisco: Jossey-Bass, 1979. — 225 p.
2. Antonovsky A. The salutogenic model as a theory to guide health promotion // Health promotion international. — 1996. — Vol. 11. — № 1. — P. 11–18.
3. Буланов В. А. Деякі психологічні особливості салютогенетичної спрямованості особистості / В. А. Буланов // Вісник ОНУ. — 2011. — Т. 16. Вип. 17. — С. 30–37.

В. А. Буланов

соискатель кафедры практической психологии
Классический приватный университет, г. Запорожье

СОЦИАЛЬНЫЙ СТАТУС ЛИЧНОСТИ КАК ФАКТОР СТАНОВЛЕНИЯ ЕЕ САЛЮТОГЕНЕТИЧЕСКОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ

Резюме

Статья посвящена теоретико-эмпирическим аспектам такого малоизученного в современной отечественной науке феномена, как салютогенетическая направленность личности. Возвращение интереса к теории салютогенеза связано в современной науке с переосмыслением ранее накопленного опыта и концепций в связи с пониманием качества жизни и всех ее законов. В статье представлено эмпирическое исследование взаимосвязи салютогенетической направленности личности и ее социального статуса.

Ключевые слова: салютогенез, салютогенетическая направленность, качество жизни, социальный статус личности.

V. A. Bulanov

Classic private university (Zaporozhia)

SOCIAL STATUS OF PERSONALITY AS FACTOR OF BECOMING OF IT SALUTOGENETICAL OF ORIENTATION

Summary

The article is devoted the aspects of such insufficiently known in modern domestic science phenomenon, as a salutogenetical orientation personality. Returning of interest to the theory of salutogenez in modern science with analysis of the before accumulated experience and conceptions in connection with understanding of quality of life and all of its laws. Empiric research of intercommunication of salutogenetical orientation personality and its social status is presented in the article.

Key words: salutogenez, salutogenetical orientation, quality of life, social status of personality.